

ORANJEPIJPEN IN GEWIJZIGDE VORM

door Kees Faas

Pijpenmakers uit de 2e helft van de 18e eeuw wijzigden soms het aanzicht van een Oranjepijp zodanig, dat er een andere voorstelling te voorschijn kwam of juist verdween.

Daartoe maakten zij een nieuw ontwerp in een nieuwe pijpvorm of verbouwden zij ingrijpend een oude pijpvorm. In dat laatste geval mag een chronologische verschijningsconclusie worden getrokken.

Afbeelding 1 links, voor, rechts, achter

Beide 46 mm hoge Goudse pijpekoppen hebben een soort narrenkop gemeen op hun voorzijde. Zelfs de fraai gecalligrafeerde vergelijkbare letters V en P bevinden zich op gelijke hoogte aan weerszijden van deze nar. Verder bevat de rechter pijpekop het hielmerk de *gekroonde L*, maar verder geen versiering. Toch wordt de verwantschap met een Oranjepijp aantoonbaar door de voorstelling op de linker pijpekop. Medaillons kwamen in de 2e helft van de 18e eeuw in de mode.

Op de linkerzijde wordt Willem V (1748-1806) afgebeeld met zijn commandostaf gevat in een medaillon.

Afb. 1 voor

Afb. 1 links

Afb. 1 rechts

Afb. 1 achter

Rechts staat Wilhelmina van Pruisen (1751-1820) met een bloem. Eronder, dus ook onder de nar, staat VIVAT ORANIE. Aan de achterzijde voltooit de gekroonde Leeuw in de Hollandse Tuin deze pijpekop.

Behalve de letters V en P bestaan er andere 'mogelijke' initialen op diverse pijpekoppen die van een dergelijke narrenkop voorzien zijn. (1)

Wellicht stelt de nar een hofnar voor. Veelbetekenend lijkt echter zijn op Willem V gerichte blik, wat een aanwijzing is voor het genre karikatuurpijpen. Willem V werd in vlugschriften uit de Patriottentijd (1780-1787) wel '*Het Geldersch Zwijn*' genoemd. De linker pijp vertoont *het zwijn* als hielmerk. Een soortgelijke karikatuur waarin anti-Oranjegevoelens jegens Willem V hun uiting vonden, staat afgebeeld op een speculaasplank onder de titel 'Prins Willem'.

(2)

Afbeelding 2 links, voor, rechts

Dat de linker- en rechterzijde van beide pijpekoppen een hoge mate van gelijkenis vertonen, terwijl de rechter pijp met de letters OYE:I: op de tafelrand gesigneerd werd door de Goudse vormmaker Johannes van Oyen (1722-1781) (3), maakt het aannemelijk, dat deze meester-zilversmid ook de vorm voor de linker pijp heeft vervaardigd. Deze linker pijpekop (hoogte 52 mm) stelt een Oranjepijp voor, blijkens de bovenliggende tekst D' IONGE VO EN VORSTIN en het gekroonde prinselijk wapen op de voorzijde.

Willem V rookt op de linker pijpekop met het hielmerk *wapen van Gouda* een pijp dwars door de tekst HONI SOIT QUI MAL Y PENSE.

De heer op de rechter pijpekop (hoogte 50 mm) met het hielmerk de *gekroonde hoed* rookt op dezelfde wijze een pijp, die op een tafelblad eindigt. Een interessant detail is echter, dat juist deze laatste heer rechts op zijn borst een ridderorde draagt,

Afb. 2 links

Afb. 2 voor

Afb. 2 rechts

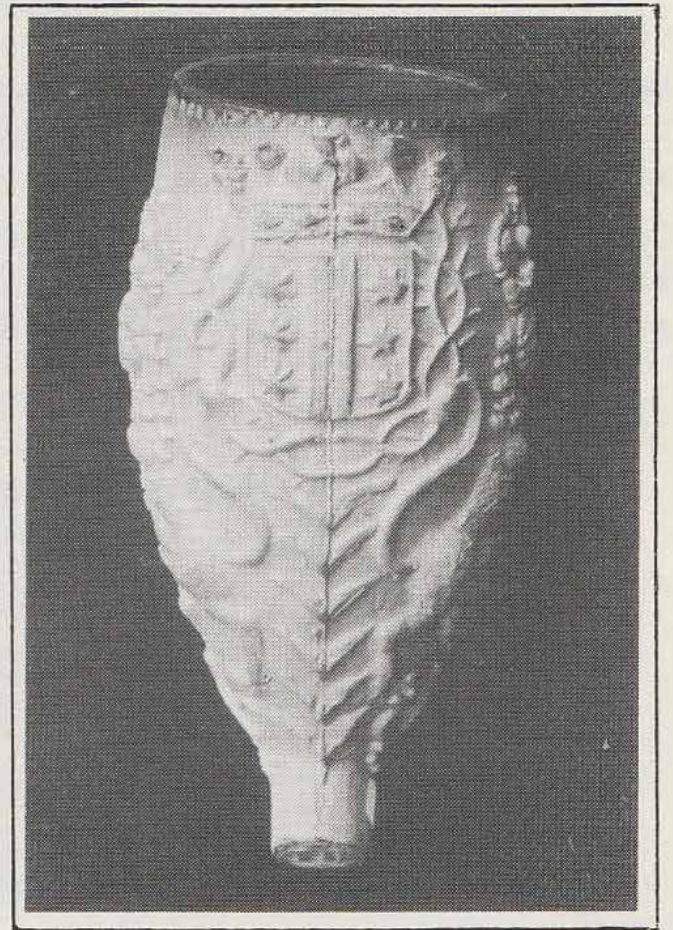
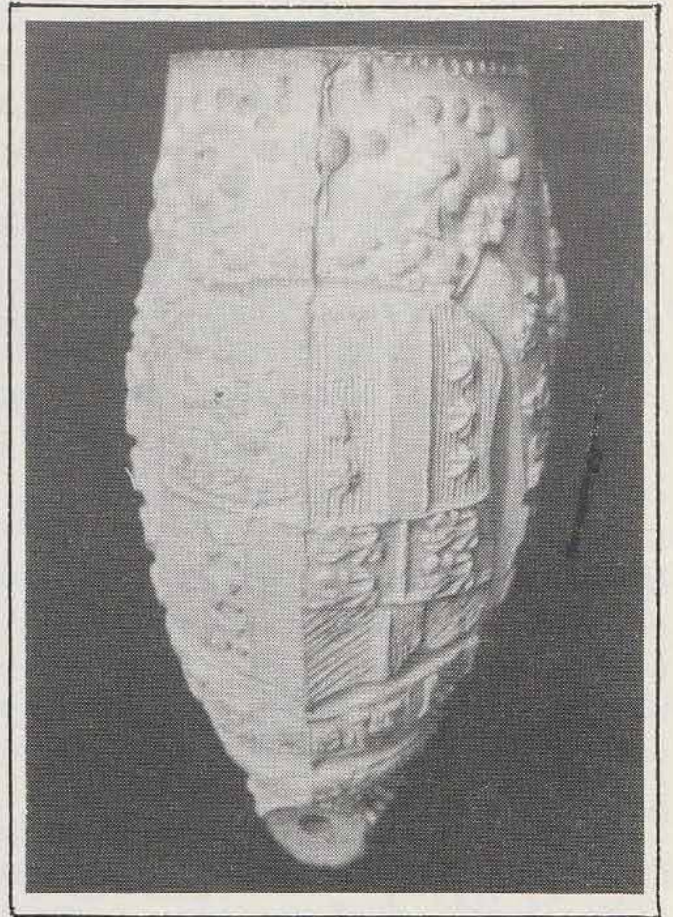
waarmee Willem IV en Willem V dikwijls worden afgebeeld. Alsof de vervaardiger hiermee wil aangeven, dat met de rechterpijp toch een Oranjepijp bedoeld werd.

Aan de dames valt zo'n teken, bijv. een kroontje, niet af te lezen, zij heffen beide op identieke wijze het glas. Een voorzijde met als tekst DE GOEDE VRINTSCHAP (4) op de rechterpijp, gevoegd bij een neutrale rokersscene i.p.v. het prinselijk wapen, bevorderde uiteraard ook de verkoop aan minder Oranjezinde rokers.

Afbeelding 3 links, voor, rechts, achter

HOLLANDSE WAAPENS luidt de tekst rond het wapenschild met die van 'De Leeuw in de Hollandse Tuin', 'Gouda', 'Amsterdam' en 'Rotterdam' op de voorzijde van deze 47 mm hoge pijpekop met als hielmerk de *gekroonde TD*.

D.H. Duco vermeldt op blz. 31 in zijn boek *De Tabakspijp als Oranjepropaganda* de vervanging van een wapenschildje om een Oranjepijp opnieuw te actualiseren. Ook de pijpekop van *afb. 3* was van origine een Oranjepijp, getooid met het stadhoudelijk wapen aan de voorzijde met eromheen de tekst HONI SOIT QUI MAL Y PENSE, waaronder nog VIVAT ORANIE te lezen viel.

Afb. 3 boven: links, voor; onder: rechts, achter

Als oorspronkelijke Oranjepijp staat deze pijpekop afgebeeld in het boekje *Kleipijpen* door Peter Ritmeester, uitgave Postbank, op blz. 8 onderste rij, links. Daar zijkanten en achterzijde van bovengenoemde Oranjepijp ongewijzigd bleven, staan er thans aanziende en bovendien gekroonde leeuwen als schildhouders op een kop met HOLLANDSE WAAPENS. Behalve de kroon werd namelijk de gehele voorzijde van de Oranjepijpvorm danig gewijzigd. Vandaar het ongewoon diepe reliëf op de merkwaardig bolle voorzijde.

VIVAT ORANIE streekte de vormveranderaar zo slordig weg, dat dit motto nog leesbaar bleef. Naar de originele kroon aan de bovenzijde toe neemt de diepte van het reliëf af, ook op de tekstband.

Omdat HONI SOIT QUI MAL Y PENSE meer letters telt dan HOLLANDSE WAAPENS, bracht de vormveranderaar voor HOLLANDSE een bloem aan op de tekstband. Onder deze bloem is de letter H van HONI nog zichtbaar. Idem achter WAAPENS gaat - eveneens onder een bloem - de letter E schuil.

Op blz. 60 van het boek *De Tabakspijpennijverheid in Gorinchem* (5) lezen we, dat deze onmiskenbare Goudse pijp in Gorinchem gemaakt zou kunnen zijn, alwaar hij ongerookt enige malen werd gevonden. De pijpekop is afgebeeld op plaat 12 onder nr. 10. Vervorming in Gorinchem lijkt zeer wel mogelijk, gezien het maskeren van letters onder kroontjes, lelies e.d. ter plaatse bij vormovername, waarvan voornoemd boek enige voorbeelden geeft.

Ook in het geval van *afb. 3* trachtte de vormveranderaar enkele letters te 'verbloemen'. Tevens draagt het vrij slordig weggeven van de tekst VIVAT ORANIE bij tot deze mogelijkheid.

NOTEN

- 1 J. v.d. Meulen, Het Goudse pijpmakersgeslacht Verzijl, PKN nr. 15, pag. 62.
- 2 J. J. Schilstra, Prenten in hout, *afb. 353*.
- 3 Nora Schadee, De familie Van Oyen en verwanten, tentoonstellingscatalogus Gouds Zilver 1980, pag. 4.
- 4 D.H. Duco, De Nederlandse kleipijp, foto's 36 a en b.
- 5 J. v.d. Meulen, J.P. Brinkerink en P. von Hout, *De Tabakspijpennijverheid in Gorinchem: een inventarisatie van de pijpenmakers en hun produkten gedurende een periode van 200 jaar*.